

УКРАЇНСЬКЕ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Худолей О.С. (м. Черкаси)

Стаття присвячена змінам, що відбулися у сфері збереження, охорони, реставрації та дослідження пам'яток в Україні.

Ключові слова: пам'ятки, пам'яткознавство, охорона, збереження, реставрація, дослідження.

Статья посвящена изменениям, которые произошли в области сохранения, защиты, реставрации и исследования памятков Украины.

Ключевые слова: памятков, памятковедение, защита, сохранение, реставрация, исследование.

The article is devoted to the changes which have happened in the sphere of preservation, protection, restoration and research of memorials in Ukraine.

Key words: memorials, culture heritage, protection, preservation, restoration, research.

На початку ХХІ ст., й особливо після ухвалення основного регулюючого закону в пам'яткоохоронній галузі України – ЗУ “Про охорону культурної спадщини” знову поживалося обговорення пріоритетів збереження та охорони пам'яток в Україні.

Метою пропонованої статті є аналіз проблем і тенденцій, що стосуються збереження, охорони, реставрації та дослідження пам'яток в Україні.

Окремі аспекти окресленої теми знаходили висвітлення в публікаціях таких дослідників, як В. Акуленко [1], В. Вечерський [2, 3], В. Горбик [4, 5], Г. Денисенко [4, 5], С. Заремба [8].

Так, В. Акуленко відзначав, що: “Україні, яка визнала верховенство міжнародного права над внутрішнім, доцільно внести відповідні корективи до законодавства про порядок встановлення і зняття монументів, які мають бути гармонійним аспектом в історико-архітектурному середовищі, а не суверенним ідеологічним гранітним домінантом”. Здійснення ідеологічної конверсії монументальної пропаганди вчений пропонував зробити задля “деполітизації і ренесансу українського мистецтва і культури, необхідних для утвердження незалежності держави” [1, 324–325].

На думку дослідника, українцям варто було б запозичити розумний досвід із законодавчої практики Франції щодо вирішення фінансових і організаційних проблем збереження культурної спадщини, де “пам'ятки минулого, порівняно з нашими, перебувають у зразковому стані”. Там, як зазначає В. Акуленко, “державна взяла курс на заохочення промислового меценатства, тобто на залучення до реставрації пам'яток культури капіталів великих фірм, яким це також вигідно (податкові пільги, реклама, престиж)” [1, 337].

Акцентуючи увагу на проблемах відомчого характеру, створення центральних і регіональних органів збереження та охорони пам'яток, учений окремо зупиняється на церковних пам'ятках. Він справедливо відзначає, що Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”, відновивши історичну справедливість щодо репресованої церкви, надав їй статус юридичної особи й повернув тотально секуляризовані жовтнем 1917 року собори, костели, синагоги й мечеті, над якими понад сім десятиліть глушився і які нівечив войовничий атеїзм, що цим самим “по суті, відкрито шлях до врятування багатьох пам'яток архітектури, адже, щоб відреставрувати їх, держава в сучасних кризових умовах не має ні коштів, ні можливостей” [1, 338].

Однак те, що релігійним організаціям надано право засновувати для цього реставраційно-будівельні підприємства, В. Акуленко пропонує оцінювати зважено. “За досить песимістичними прогнозами фахівців, – пише він, – невдовзі більшість переданих церкві культових споруд у разі нефахової реставрації будуть зіпсовані, особливо це стосується давнього малярства”. На думку вченого, “принцип законності вкотре дає збої і збереження пам'яток лишається на тому самому низькому рівні до чергового емоційного сплеску-протесту громадськості”. У цьому контексті В. Акуленко слушно актуалізує потребу встановлення дієвого і “творчого” контакту між органами охорони пам'яток, релігійними організаціями й реставраційними установами. В цьому він вбачає гармонію релігійного і світського аспектів відновлення й збереження історико-художньої цінності пам'яток, їхньої краси [1, 340].

Унаслідок триваючої понад десять років дискусії про потребу єдиного державного органу в українській пам'яткоохоронній справі в березні 2002 р. постановою Кабінету Міністрів України було, зрештою, створено центральний урядовий орган, який зосередив у своїх руках охорону нерухомих пам'яток України. Офіційно він отримав назву “Державна служба охорони національної культурної спадщини” (з 2006 р. – “Державна служба з питань національної культурної спадщини”), нині входить до складу Мінкультури України й фінансується за його рахунок. У межах компетенції цієї служби знаходяться розробка та подання на погодження з Мінкультури України проєктів державних програм охорони культурної спадщини, ведення Державного реєстру нерухомих пам'яток України, виявлення, дослідження та документування об'єктів культурної спадщини, ведення списків цих об'єктів, підготовка пропозицій щодо вилучення пам'яток із Державного реєстру нерухомих пам'яток України, забезпечення підготовки подання Кабінету Міністрів України пропозицій щодо занесення у зазначений реєстр пам'яток національного значення, обґрунтування пропозицій про знесення, зміну та переміщення (перенесення) пам'яток тощо [10].

Так, В. Горбик і Г. Денисенко переконані, що “сучасний підхід до збереження й використання культурних цінностей неможливий без організаційних і структурних змін, без удосконалення системи державного управління пам'яткоохоронною справою” [4, 139].

Цілком очевидно, що теоретичною (як власне і практичною) проблемою номер один у цій площині є інтенсивний обмін думками працівників державних установ у галузі збереження та охорони культурної спадщини України, а також представників громадських та наукових організацій, які безпосередньо, на професійному рівні, займаються цими питаннями.

Надзвичайно цікавими у цій площині є думки В. Вечерського. У контексті вивчення сучасного стану державного забезпечення збереження та охорони архітектурної спадщини України дослідник пропонує широку серію роздумів стосовно того, чому він є таким, і власне яким може бути цей стан у державотворчій перспективі.

На початку роботи “Втрачені об’єкти архітектурної спадщини України” (2002 р.) В. Вечерський згадує теорію львівського мистецтвознавця Андрія Дороша, висловлену ще 1982 р. Згідно з нею втрати культурної та мистецької спадщини мають бути визнані як такі, що є неодмінною передумовою поступу людства, бо інакше воно просто “задохнулося б” під масою накопичених минулих цінностей. В. Вечерський виправдовує позицію А. Дороша загальнополітичним кліматом епохи “пізнього застою” [2, 9]. Однак сьогодні така позиція держави і громади навряд чи буде адекватною ситуації.

У грудні 2004 р. (також у квітні 2007 р.) було прийнято Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про охорону культурної спадщини”. У ньому простежується тенденція до вдосконалення правничих норм щодо збереження та охорони нерухомих пам’яток України, закладених базовим законом у 2000 р. Зміни, щоправда, стосуються введення в юридичну термінологію таких понять, як “дослідження” та “пристосування” культурної спадщини, деякого розширення видової класифікації об’єктів культурної спадщини [11, 72], уточнень, але не змінюють основної парадигми пам’яткоохоронної справи в Україні, затвердженої у 2000 р. й проведеної після того.

Невід’ємною складовою законодавчого забезпечення національної пам’яткоохоронної справи є також створення і підведення юридичної бази під державні програми зі збереження, охорони, використання та дослідження пам’яток культурної спадщини. Упродовж другої половини 1990-х рр. – на початку ХХІ ст. в Україні діяло декілька таких урядових програм, що сприяли розвитку охорони та реставрації нерухомих пам’яток.

Принагідно зазначимо, що тенденції ринку останніх років дають підстави стверджувати, що культурна спадщина України може служити не останнім джерелом поповнення бюджету (в тому числі – необхідного для реставрації пам’яток), адже екскурсійно-туристична справа за цей час помітно комерціалізувалася. Належна підтримка з боку держави може принести чималу користь на шляху до визнання культурної спадщини України однією з найприбутковіших.

У підсумку відзначимо, що за роки незалежності сталися відчутні зміни в законодавстві України щодо охорони культурної спадщини. Докорінно змінилася парадигма законодавця у галузі збереження та охорони нерухомих

пам'яток. Однак не бракує і проблем, які пов'язані, насамперед, із відомчими розмежуваннями, а також конкретними механізмами реалізації положень законодавства про збереження, охорону та використання пам'яток культурної спадщини України. Втім, зміни неможливі без проблем, адже саме вони їх підживлюють, стимулюють до теоретичного та практичного вдосконалення, у тому числі – на законодавчому рівні, в різних інституціях і відомствах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. На перехресті закону і совісті: нариси, памфлети, спогади. – К.: Українська енциклопедія, 2001. – 456 с.
2. Вечерський В. Виникнення і розвиток міжнародної охорони культурних цінностей // Праці центру пам'ятокознавства. Вип. 6. / Центр пам'ятокознавства НАН України та УТОПК. – К., 2004. – С. 225–238.
3. Вечерський В. Від редактора Державного реєстру національного культурного надбання // Пам'ятки України. – 1999. – № 2–3. – С. 1–2.
4. Горбик В., Денисенко Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні // Український історичний журнал. – 2004. – №2. – С. 133–145.
5. Горбик В., Денисенко Г. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні // Український історичний журнал. – 2003. – №3. – С. 143–151.
6. Дулов О. Пам'ятокознавство як наука // Пам'ятки України. – 1993. – Ч. 1–6. – С. 138–139, 203.
7. Дьомін М. Першочергові заходи для виявлення та охорони нерухомих пам'яток культурної спадщини // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 2003. – № 1. – С. 65–70.
8. Заремба С. Нариси з історії українського пам'ятокознавства. – К.: Аранта, 2002. – 204 с.
9. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: проблеми самоорганізації. – К.: Промінь, 2003. – Т. 2. – 463 с.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної служби охорони культурної спадщини» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 14. – С. 74–80.
11. Постанова Верховної Ради України від 4 березня 2004 р. «Про інформацію Кабінету Міністрів України про стан збереження об'єктів соціально-культурного призначення в процесі приватизації та цільового їх використання у післяприватизаційний період» // Голос України. – 2004. – 2 квітня. – С. 8.
12. Прибега Л. До питання термінологічних визначень у пам'яткоохоронній методиці // Праці центру пам'ятокознавства. Вип. 5. / Центр пам'ятокознавства НАН України та УТОПК. – К., 2003. – С. 18–35.
13. Прибега Л. Територіальна охорона об'єктів культурної спадщини // Праці центру пам'ятокознавства. Вип. 6. / Центр пам'ятокознавства НАН України та УТОПК. – К., 2004. – С. 3–15.